

BOZKIR AĞZINDA GÖRÜLEN BAZI ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ) ÖZELLİKLERİNE DAİR*

ABOUT SOME MORPHOLOGICAL FEATURES OF BOZKIR DIALECT

Ufuk Deniz AŞCI**

Öz

Bozkır, Konya'nın il merkezine 116 km uzaklıkta, Akdeniz bölgesinde yer alan bir ilçesidir. Konumu gereği Akdeniz ikliminden karasal iklime geçiş bölgesinde bulunur. Bu durum ilçenin kültürel yapısını etkilemiştir. Dolayısıyla doğrudan doğruya yörenin ağız özelliklerine de yansımıştır. Bozkır'ın ağız özellikleri Karaman'ın Ermenek, Sarıveliler; Mersin'in Mut, Silifke ve Anamur; Antalya'nın Gazipaşa, Alanya, Gündoğmuş ve Akseki ilçeleri ağızlarıyla büyük benzerlik gösterir. Aynı zamanda Konya ağızlarının genel özelliklerini de yansıtır.

Yörük ve Türkmenlerin yaşadığı bilinen Bozkır ilçesi, dışarıdan göç almayı kendine has kültürel yapısını günümüze kadar koruyabilmiştir. Ancak son yıllardaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak kültürel yapıda büyük değişiklik yaşanmaktadır. Bu durum ağız özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer Anadolu ağızları gibi Bozkır ağızı da standart dilin etkisinde kalmakta ve yerel özelliklerini kaybetmektedir.

Henüz Bozkır ağızıyla ilgili akademik bir çalışma yapılmamış olması, ağız araştırmaları ve Türkçenin gelişimi açısından büyük bir eksikliklerdir. Bu husustaki eksikliği bir nebze de olsa giderme adına, çalışmamızda, söz konusu yöre ağızının standart Türkiye Türkçesine göre farklılık gösteren bazı şekil bilgisi özellikleri incelenmiştir. Özellikle de diğer Anadolu ağızlarında çok rastlanılmayan şekil bilgisi yapıları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Standart Türkiye Türkçesi, Konya Bozkır ağızı, ağız araştırması, şekil bilgisi, Yörük, Türkmen.

Abstract

Bozkır is a town in Konya which is 116 km far away from the city center and it is located in Mediterranean Region. Because of its location, it is in a transient area between Mediterranean and Continental climates. This situation has influenced the cultural structure of the town. So, it directly had an impact on characteristics of the dialect of the district. Characteristics of Bozkır dialect resembles to dialects of Sarıveliler, Ermenek in Karaman; Mut, Silifke and Anamur in Mersin; Gazipaşa, Alanya, Gündoğmuş and Akseki in Antalya. It also represents general characteristics of other dialects of Konya.

It is known that Yörüks and Turkmens have lived in Bozkır and since it hasn't received migration, it has been able to conserve its specific cultural structure until today. However, because of

* Bu makale, 6-8 Mayıs 2016 tarihlerinde Konya'da düzenlenen II. Uluslararası Bozkır Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, ufukdenizasci@selcuk.edu.tr

the recent technological improvements, its cultural structure has changed on a great extent. This situation has influenced the characteristics of the dialect negatively. Like other dialects, Bozkır dialect has also been influenced by the standart language and started to lose its local features.

The fact that no academical study has been done about Bozkır dialect yet is a big deficiency in terms of improvement of Turkish language and researches on dialects. In order to overcome those deficiencies, Bozkır dialect's morphological characteristics which are different from standart Turkish language in Turkey have been investigated. It was focused especially on morphological structures which are rare in other dialects of Anatolia.

•

Keywords

Standart Turkish, dialect of Konya Bozkır, studies on dialects, morphology, Yoruk, Turkmen.

I. GİRİŞ

Konya ilinin Bozkır ilçesi, coğrafi konumu, halkının etnik bakımdan homojen yapısı ve sanayisi olmadığı için göç almayan bir bölge olması münasebetiyle ağız araştırmaları için *bakır ve uygun* bölgelerden biridir.

Bölgenin sanayileşmemesi, işlenebilir toprağın nüfusa oranla *çok az* olması, bölgeyi göç alan değil göç veren bir hüviyete büründürmüştür. Bölge insanı, doğal sebeplerden dolayı ya okumak ve kendine iş bulmak ya da ticaretle ilgilenip bölge dışına göç etmek zorunda kalmıştır. İstatistikî veriler, yukarıdaki nedenlerden dolayı Bozkırlıların başta İstanbul, İzmir ve Konya olmak üzere, Ülkemizin çeşitli yerlerine göç ettiğini göstermektedir. Bugün için Bozkırlıların ekseriyeti Bozkır ilçesi dışında ikamet etmektedir.

Orta Toros dağlarının göbeğinde konumlanan jeopolitiği, konargöçer Türk topluluklarının hem Akdeniz hem de kısmen İç Anadolu'nun güney bölgesine serpilmiş yayılma alanı, bölge insanının dil özelliğini ağız araştırmacıları için *ilginç ve heyecan verici* hâle getirmektedir. Nitekim yaptığımız derlemeler sonucunda, dil özellikleri açısından Bozkır bölgesi, Standart dile ve birçok Türkiye Türkçesi ağızlarına oranla yeni, bazen “sadece bu bölgede görülen” birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır.

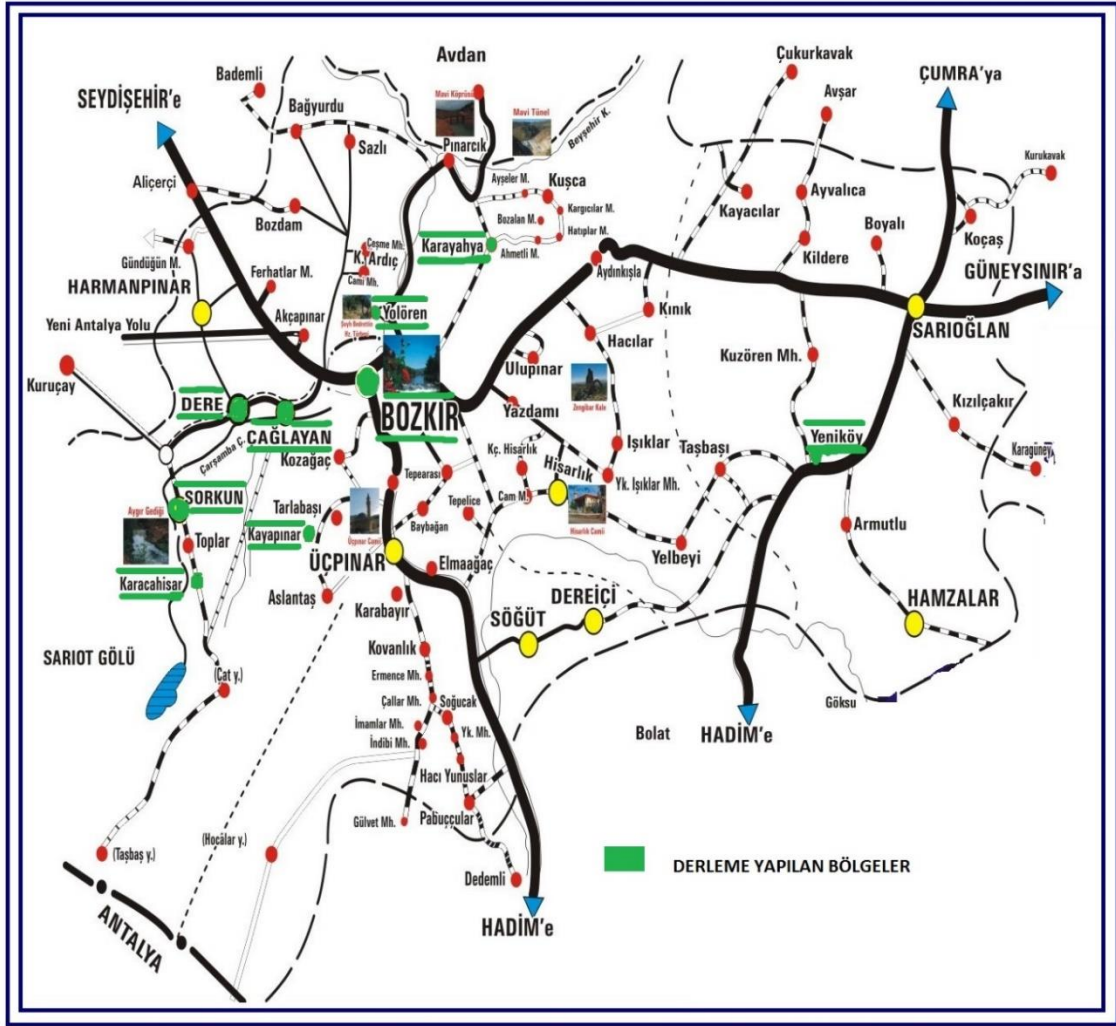
Bu çalışmamızda, Bozkır ağzının şekil bilgisel (morfolojik) özelliklerine değindik. Derleme çalışmalarımız sonucunda diğer Anadolu ağızlarına benzer çok sayıda özellik tespit ettik. Bu özellikler içinde bir eleme yapıp sadece Bozkır ilçesine mahsus veya diğer Anadolu ağızlarında “çok seyrek” görülen özellikleri ön plana çıkardık. Bu özellikleri gruplara ayırıp eş zamanlı (synchronique) ve art zamanlı (diachronic) bakımdan değerlendirdik.

II. DERLEMELER NASIL, NERELEDE VE KİMLERLE YAPILDI?

Bu tür ağız araştırmalarında “kaynak şahıs” dediğimiz bölge insanların seçimi en önemli ayrıntıdır. Kaynak şahıslar umumiyetle yaşları 60'ın üzerinde olan insanlardan seçilmelidir. Bu insanların etim seviyesi ne kadar az olursa bizim için ağız özelliği tespiti o kadar kaliteli olur. Kaynak şahıslardan derleme yaparken onların doğal ortamlarında, rahat bir şekilde kayıt yapmak gerekir. Kayıt cihazları uluslararası ağız araştırmalarının standartlarına uygun olmalıdır. Kayıtlar yazıya geçirilirken ağız araştırmalarında benimsenen “fonetik alfabe” kullanılmalı, Standart dilde olmayan sesler özel işaretlerle gösterilmelidir. Kayıtlar dinlenirken bazen “dil laboratuvarlarından” da istifade edilmelidir. Kaynak şahısların yaşadıkları bölgeler, mümkün mertebe Bozkır bölgesinin ağız özelliklerini genel anlamda ortaya koyacak biçimde farklı bölgelerden olmalıdır. Derlemeler sadece bir yıl içinde değil, farklı yıllarda yapılırsa dil özelliklerinin tespiti ve orjinalliği artar. Derleyiciler, ağız araştırma ilkelerini bilen, bilimsel donanımı yeterli kişiler seçilmelidir.

Yukarıda belirttiğimiz ağız araştırmaları ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak derlemeler:

a. Bozkır ilçesinin Merkez ilçesine ilaveten *Çağlayan (Çat), Kayapınar, Dere, Karacahisar, Sorkun, Yolören (Fart), Yeniköy, Karakahya* yerleşim yerlerinden malzeme toplanmıştır.

b. Derlemeler, çeşitli araştırmacılar tarafından, 1989 yılından 2016 yılına kadar süren bir zamanda diliminde (27 yıl) yapılmıştır.

c. Derlemeler en az lisans eğitimi almış ve ağız araştırmaları konusunda yetişmiş; lisans, yüksek lisans, doktora, yardımcı doçent ve doçentlerden oluşan on iki (12) kişilik bir ekip tarafından yapılmıştır.

d. Derlemelerde yirmi altı (26) farklı "kaynak şahıs" kullanılmıştır. Kaynak şahısların 7'si hiç eğitim almamış, 13'ü ilkököl mezunu veya ilkökölü terk etmiş, 4'ü ortaokulu ve 2'si liseyi bitirememiştir. Kaynak şahısların yaş ortalaması 75'tir. Bunlardan bazıları bugün hayatta değillerdir.

e. Derlemeler modern kayıt cihazları ile yapılmıştır. Derlenen malzemeler *fonetik alfabe*ye uygun bir şekilde çeviri yazı işaretleriyle¹ metne aktarılmıştır. Bazı seslerin, sözcüklerin tespiti

¹ Bu çalışmada aşağıdaki çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır:

: Kendisinden önceki ünlünün uzun olduğunu gösterir.

Ç Patlayıcı, yarı tonlu (c-ç/ arası) diş eti ünsüzü.

é Kapalı /e/ (/e-/i/ arası) ünlüsü.

ğ Süreksiz, tonlu, art damak ünsüzü.

Ķ Süreksiz, yarı tonlu (k-ğ arası) art damak ünsüzü.

K Süreksiz, yarı tonlu (/k-/g/ arası) ön damak ünsüzü.

ñ Tonlu, genizsi /n/ ünsüzü (art damak /n/'si).

P Süreksiz, yarı tonlu (/p-/b/ arası) bir ünsüz.

T Süreksiz, yarı tonlu (/t-/d/ arası) diş eti ünsüzü.

ve anlamı konusunda bölgede doğmuş veya bölgenin ağız özelliklerine vakıf farklı alanlarda çalışmalar yapan bilim insanlardan yardım alınmıştır. Seslerin tespiti konusunda dil laboratuvarlarına müracaat etme ihtiyacı hissedilmemiştir.

Derlemelerle İlgili Tablo

(Bu tablodaki derleme kayıtları, bildirinini konusu olan **farklı veya nadir görülen şekil özellikleri** barındıran kayıtlardır. Bu kayıtlar dışında Bozkır'a ait pek çok kayıt elimizde mevcuttur.)

Sayı	Derleyici	Yılı	Kaynak Şahıs	Yer
1	Ayşe Akdam	1992	Hatice Biçer (1932)	Çağlayan (Çat)
2	Ayşe Kızılçam	1995	Ayşe Orak (1930)	Çağlayan (Çat)
3	Ayşe Kızılçam	1995	Ayşe Orak (1930)	Çağlayan (Çat)
4	Haydar Doğanay	1996	Ayşe Çoban (1922)	Kayapınar
5	Fatih Numan Küçükballı	2016	Mehmet Ali Kut (1956)	Çağlayan (Çat)
6	Mehmet Yastı	2015	Zekiye Er (1936)	Dere
7	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Hüseyin Tekin (1933)	Karacahisar
8	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Ömer Üstün (1955)	Çağlayan (Çat)
9	İsmail Yılmaz	1990	Ali Kaynak (1931)	Sorkun
10	Hatice Erkan	1992	Ümmü Ilgın (1940)	Yolören (Fart)
11	Bayram Yanar	2015	Ahmet Çelik (1930)	Yeniköy
12	Mehmet Yastı	2016	Zekiye Er (1936)	Dere
13	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Ayşe Üstün (1957)	Çağlayan (Çat)
14	Bayram Yanar	2015	Zeynep Kaya (1944)	Yeniköy
15	Bayram Yanar	2015	Mehmet Ay (1940)	Yeniköy
16	Salih Yorulmaz	1994	Mustafa Taş (1902)	Kayapınar
17	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Zekiye Üstün (1963)	Çağlayan (Çat)
18	Şakir Yılmaz	1989	Durdu Öner (1929)	Bozkır Merkez
19	Bayram Yanar	2015	Nursel Ay (1956)	Yeniköy
20	Bayram Yanar	2015	Ayşe Durmaz (1941)	Yeniköy
21	Raziye Öztürk	1994	Selime Sivri (1938)	Dere
22	Rıfat Yiğit	1997	Mehmet Keklik (1953)	Karakahya
23	Fatih Numan Küçükballı	2016	Sıddıka Çiçek (1942)	Yeniköy
24	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Ümmü Ev (1935)	Dere
25	Salih Yorulmaz	1994	Ayşe Koçak (1928)	Kayapınar
26	Raziye Öztürk	1994	Ayşe Günkud (1938)	Dere
27	Fatih Numan Küçükballı	2016	Mehmet Ali Kut (1956)	Çağlayan (Çat)
28	Ufuk Deniz Aşçı	2016	Müslüme Ev (1935)	Dere

- ~ İki ünlü altında ikili ünlü işareti.
- ~ Ulama işareti.
- ~ Varyasyon işareti.

III. BOZKIR İLÇESİNDE TESPİT EDİLEN BAZI ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

III.1. Yapım Ekleri

+I- : Bir örnekte tespit edilmiştir. Eski Türkçe (Bundan sonra ET şeklinde gösterilecektir.)’den beri Türkçede kullanılan bir isimden fiil yapma ekidir. Dönüşlülük bildirir. Zeynep Korkmaz, bu ekin Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak görülen ölü bir ek olduğunu ve yeni kelime türetmelerinde kullanılmadığını belirtir (2007:14). Ekin tarihî dönemlerinde kullanımlarına baktığımızda genellikle Türkçe kökenli, özellikle de yansıma türünden kelimelere eklendiği görülür. Alıntı kelimelere eklendiği örneklerin sayısı oldukça azdır.² Söz konusu ekin Bozkır ağzında tespit edilen örnekte alıntı kelimeye eklenmiş olması Türkiye Türkçesi ağzları açısından önemlidir. Yöre ağzında tespit edilen *zengini-* “*zenginleşmek*” fiilinin aynı anlama gelen ve Eski Türkçeden itibaren kullanılan *bayı-* fiilinden esinlenerek türetilmiş olması muhtemeldir. *Bayı-* fiili Eski Türkçe döneminde *bayu-* şeklinde yuvarlak ünlülü kullanılmıştır³. Bu fiil, orta Türkçeden itibaren hem Doğu hem de Batı Türkçelerinde *bayı-* şeklinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Kim bu evi yaparsa o adam **zengin+i-y-ecek**. “*Kim bu evi yaparsa evi yapan kişi zenginleşecek.*” (Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak: Ayşe KOÇAK-1928 Kayapınar).

+sXrA- : İsimlerden fiiller türeten bir ektir. Eski Türkçede sık kullanılmasına rağmen Orta Türkçe (Bundan sonra OT şeklinde gösterilecektir.)’den itibaren kullanım alanı daralmıştır. Günümüzde Altay, Kırım Tatar, Kırgız, Özbek, Tuva, Türkmen ve Yeni Uygur gibi birçok Türk lehçesinde varlığı bilinen bu eke Türkiye Türkçesi standart dilinde rastlanmaz. Bazı Anadolu ağzlarında çok nadir de olsa kullanılmaktadır.

Ekin şu ana kadar “bir şeyden yoksun olmak; bir şeyi arzu etmek, bir şeye meyli olmak; öykünme-taklit; duyguya bağlı hareket” anlamları ifade eden fiiller türettiği tespit edilmiştir. (Serebrennikov ve Gadjieva 2011: 207). ET döneminde daha çok *bir şeyden yoksun olma* anlamına gelen olumsuz fiillerde karşımıza çıkar. Söz konusu ekin kökeni hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Gabain eke *+sIz kalmak* anlamını vererek ekin etimolojisini *+sIrA-* <*+sIr+A veya +sIz+rA* şeklinde göstermiştir (2003: 50). Marcel Erdal ise ekin etimolojisinin *+sIz+A* olması gerektiğini söyler ve burada bir *z>r* değişiminin olabileceğini belirtir (C II 1991:507). Paçacıoğlu ise ekin *arzu etmek, bir şeye meyli olmak* anlamlarının yukarıda verilen etimoloji denemeleriyle bağdaşamayacağını düşünür. O, söz konusu anlamlar için *+sIrA-< sIg+rA-< +sI-g+rA* şeklinde bir etimoloji önerse (2011:315) de, “arzu edilen, istenilen” bir şeyin temelinde yokluk olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir.

Bozkır ağzında tespit edilen *susura-* “susamak” fiilinde *arzu etmek, istemek* anlamı ön plandadır. Biz, Gabain ve Erdal’ın etimolojilerinin ekin kattığı anlamla örtüştüğü kanaatindeyiz.

Az gideller, uz gideller **su+sura-r-lar**. “*Az giderler, uz giderler. (Sonra) susarlar (Su içme ihtiyacı hissederler).*”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Selime Sivri-1938, Dere Köyü).

+TAsI: Zaman bildiren bir isimden isim yapma ekidir. Yöre ağzında sadece *yarım* zarfına eklendiği örnekler tespit edilmiştir. İlk örnekleri OT döneminde *irtesi* ve *yarımdası* kelimelerinde

² Bu örneklerden bazıları: ET döneminde *biti-“yazmak”* (<*biet “fırça”* Çince), Harezmi Türkçesi döneminde *agazı-“başlamak”* (<*agaz “başlama, başlangıç”* Farsça) vb.

³ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation* adlı eserinde kullanım açısından birbirine benzeyen *+I-* ve *+U-* (birbirinin alafonu gibi görünse de) ekleri anlam olarak az da olsa farklılık arz ettikleri için ayrı başlıkta değerlendirir (C II 1991:475). Ancak Gabain, meşhur eserinde *+A-* ekini de dâhil ederek her iki eki aynı başlık altında inceler (2003: 48).

görülmüştür (Ata C II 1997:710; Gülsevin 2007:115). Günümüzde standart Türkiye Türkçesinde de kullanılan *ertesı* kelimesinin haricinde ekin bazı Anadolu ağızlarında (özellikle Antalya ve Uşak) *akşam*, *yarın* ve *bürgün* (<öbür gün) kelimeleriyle kullanımları mevcuttur (Gülsevin 2000:152; Küçükballı 2015:255). *Erte* kelimesine +*si* iyelik ekinin eklenmesiyle *ertesı* kelimesinde kalıplaşarak ortaya çıktığı görüşü yaygındır. *Yarımdası* örneğindeki +*DA bulunma hâli eki*, aslında, *erte/yarında* analojisinden (*ertesı* örneğindeki gibi bir yapıdan değil) ve +*sX iyelik eki* getirilerek Bozkır ağzındaki bu örnek ortaya çıkmıştır.

Yarın+tası gün eñ güccüğü galmış. “*Ertesı gün (yarınki gün) en küçüğü kalmış.*”
(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak Şahıs: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

III.2. Hâl Ekleri

III.2.1. Vasıta hâli eki: +IIA, +IIAn

Standart dilde kullanılan *ile* edatının ekleşmesi sonucu oluşan +IIA ve +n ünsüzü ile genişlemiş +IIAn şekli Bozkır ağzında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacıların büyük çoğunluğu, bu ekin sonundaki +n ünsüzünün Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılan, çağdaş dönemlerinde ise kalıplaşarak varlığını sürdüren +n vasıta hâli eki olduğu hususunda hemfikirdir (Ercilasun, 1983: 141; Hacıeminoğlu 1974: 45-48). Ancak Leyla Karahan, bu +n ünsüzünün pekiştirme görevinde kullanılan bir morfem olduğu kanaatindedir (Karahan, 2012a:230). Ek, Bozkır ağzında ünlü uyumuna girmiştir.

Ğız eşiñ var **sağlıgılan**, sil gözüñü **yağlıgılan**. “*Kız, sağlıklı eşin var, (o zaman keder yok!) Sil gözünü yağlıkla (mendil).*”

(Der: Mehmet Yastı-2016, Kaynak Şahıs: Zekiye ER, 1936, Dere)

Gañlıyılan çekerdik yükü, yani öküz **arabasıyla**. “*Kağmyla çekerdik yükü, yani öküz arabasıyla.*”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Ömer ÜSTÜN, 1955, Çağlayan).

III.3. Fiil ve İsim Çekimlerinde Kullanılan Şahıs Ekleri

III.3.1. Teklik birinci şahıs eki: -Xn, -n

Standart Türkiye Türkçesinde zamir kaynaklı şahıs eklerinin 1. teklik kişisinde -Xm ve geniş zamanın olumsuz çekimlerinde -m eki bu görevde kullanılmaktadır. Ancak Bozkır ağzında -Xm, -m yerine genellikle -Xn ve -n görülmektedir. Ekin bu varyantları Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan -vAn ekinin kalıntısıdır (Korkmaz, 1965: 56).

Ne viriseñ geşlikde vir, gocalıkda **götüreme-n** (götür-e u-ma-n), demiş hanımı. Têkrar gëdiyörüke gine seslenmez. “*Ne vereceksen gençlikte ver. Yaşlanınca (onları) götürmem, demiş hanımı. Tekrar gidiyorken seslenmez.*”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak Şahıs: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan).

Ağlar-ın a ğuzum, ğoca öldük keri boyuna **ağlar-ın**. “*Ağlarım a kuzum, Kocam öldükten bu yana sürekli ağlarım.*”

(Der: Mehmet Yastı-2016, Kaynak Şahıs: Zekiye ER, 1936, Dere).

Sen ö:le dedıñ ya ondan **dër-in** ben. “*Sen öyle dedin ya, bu nedenle ben de öyle derim.*”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Hüseyin TEKİN, 1933, Karacahisar)

III.3.2. Teklik ikinci şahıs eki: -ñ, -sXñ

İyelik kaynaklı ikinci teklik şahıs eki Türkçenin tarihî dönemlerinde olduğu gibi Bozkır ağzında da damak /n/ siyle karşılanmaktadır. Bu ek Anadolu ağızlarının birçoğunda da tarihî

dönemlerde olduğu gibi damak /n/'lidir.

Ne **virise-ñ** geşlikde vir, gocalıkda götüremen, demiş hanımı. Têkrar gèdiyörüke gine seslenmez. “*Ne vereceksen gençlikte ver. Yaşlanınca (onları) götüremem, demiş hanımı. Tekrar gidiyorken seslenmez.*”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak Şahıs: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan).

Sen ö:le **dedi-ñ** ya ondan dèrin ben. “*Sen öyle dedin ya, bu nedenle ben de öyle derim.*”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Hüseyin TEKİN, 1933, Karacahisar)

Bildirme çekiminin ikinci teklik şahıs ekinde, fiil çekimlerinde kullanılan iyelik kaynaklı varyantında olduğu gibi damak /n/'si vardır. *Sen* zamirinden ekleşen bu yapının sonundaki /n/ ünsüzü Osmanlı Türkçesi döneminde *damak /n/'*sine dönüşmüştür.

Çiğini açiversey ki gocam **sen-siñ**, dèr. “*Omuzunu açverince, sen kocamsın, der.*”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak Şahıs: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan).

Hoca-siñ de: mi sen? “*Sen Hocasın, değil mi?*”

(Mehmet Ali KUT, yaş 50, Çağlayan).

III.3.3. Çokluk birinci şahıs eki: -suk:

Ağız araştırmacıları bu ekin kökeni hakkında net bir bilgi vermemişlerdir. Ek, Bozkır bölgesi dışında Nevşehir bölgesinde de kullanılmaktadır. Ekin öğrenilen geçmiş zaman *-mXş* ekiyle kullanımlarında *-missiK*, *-missih*, *-mUssUñ* varyantları Zeynep Korkmaz tarafından tespit edilmiştir (1994: 86). Bu yapıların *-miş-ık* yapısından; öğrenilen geçmiş zaman ekindeki /-ş/ sesinin /s/ sesine dönüşmesi ve /s/ sesinin üzerindeki vurgudan dolayı /-ss-/ ünsüz ikizleşmesiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Diğer bir olasılık ise, ET'de gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılan *-sık* ekinin, OT'de *-dUk* sıfat-fiil ekinin görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs çekimlerinde kullanılmasına benzer bir şekilde; öğrenilen geçmiş zamanın birinci teklik ve çokluk şahıslarında kullanılması sonucu bu yapının oluşmuş olmasıdır: **gel-miş-sik** > **gel-miş-sik** ~**gel-mis-sik** gibi (Birinci şahıslardaki durum için bk. *Ol-mus-sum/ yap-mis-sım* <*yap-miş-sık-ım* (Ay 2009: 282).

Arkadaş şöyle böyle **olmuş-suk**. “*Arkadaş, söyle böyle (derken yetişmişiz) olmuşuz.*”

(Der: Ayşe AKDAM-1992, Kaynak Şahıs: Hatice BİÇER, 1932, ÇAT)

III.3.4. Çokluk ikinci şahıs eki: - siñiz, -ñiz

Zamir ve iyelik kaynaklı çokluk ikinci şahıs eki Türkçenin tarihî dönemlerinde olduğu gibi Bozkır ağzında da damak /n/'siyle kullanılmaktadır.

Bir beğiñ oğlu **ola-siñiz** da bir ediğiñ uçu **döğüşe-siñiz**, dimiş. “*Bir beyin oğlu olasınız da bir çizme için dövüşesiniz, demiş.*”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak Şahıs: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Gonya'dan mı **geldi-ñiz**? “*Konya'dan mı geldiniz?*”

III.4. Fiil Çekiminde Kullanılan Zaman ve Kip Ekleri

III.4.1. Şimdiki Zaman Ekleri: -yoru, -yor; -Xp batır-

Bozkır ağzında şimdiki zaman çekimlerinde kullanılan *-yoru* ve *-yor* ekleri, ET'den beri varlığı bilinen *yort-* “yürümek, hareket etmek” fiilinin ekleşmesi sonucu oluşmuş yapılardır. Standart dildeki *-yor* ekinin kökeni de bu fiile dayanır.

Türkçede, bir fiil ve yardımcı fiille oluşmuş birleşik fiiller grubunda değerlendirilen tasvirî (betimleyici) fiiller içinde “süreklilik” bildiren yardımcı fiillerden en yaygın kullanılanı *yort-* fiilidir (Diğerleri *yat-*, *tur-*, *otur-*). Türkçede *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiille* kurulan bu yapılar

(Örnek: *kel-i yori-*) sürekliliği, yani o an devam eden bir eylemi anlattıkları için “şimdiki zaman yapıları” olarak kullanılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinde “birleşik şimdiki zaman” adı verilen fiil çekimleri böyle oluşturulmuş yapılardır.

Bozkır ağzında *yori-/yoru-* fiilinin tam bir ekleşmeye girmediğini, ilk hâlini genellikle koruduğunu görmekteyiz. *yori-* fiilinin ekleşme süreci, Bozkır ağzında Eski Anadolu Türkçesi (Bundan sonra EAT şeklinde gösterilecektir.)’ndeki gibidir (Gülsevin 1997: 96-99).

Bobası ölüb bi çocuk yetim **gal-ı-yoru**. “Babsı ölmüş bir çocuk yetim kalıyor.”

(Zekiye ER, yaş 80, Dere)

Gene dilki geliP **ğurtar-ı-yoru** güyudan. “Yine tilki gelip (onu) kuyudan kurtarıyor.”

(Hüseyin TEKİN, 83, Karacahisar)

Sögdüğüñ yeri yaP ben aşşağı **in-i-yoru-y-un**, der. “Yıktığım, bozduğun yeri yap, ben aşşağı iniyorum, der.”

(Der: İsmail Yılmaz-1990, Kaynak: Ali KAYNAK- Aşşağı Sorkun Köyü)

Şindi èveli ya:ladan **gël-i-yoru-y-un**, bi araba çıgdı garşıma. “Şimdi önceden yayaladan geliyorum. Bir araba çıktı karşıma.”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Hüseyin TEKİN, 1933, Karacahisar)

Bunnar duruğa duruğa eşşek çiş yaPdıgsır altınnar **düş-ü-yoru-y-umuş**. “Bunlar durduğunda eşek çiş yaptıkça altınlar düşüyormuş.”

(Der: Hatice Erkan-1992, Kaynak Şahıs: Ümmü ILGIN-1992, Yolören)

Ne viriseñ geşlikde vir, göcalıKda götüremen, demiş hanımı. Tèkrar **gèd-i-yörü-ke** gine seslenmez. “Ne vereceksen gençlikte ver. Yaşlanınca götüremem, demiş hanımı. Tekrar gidiyorken yine seslenmez.”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak Şahıs: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan).

Bu hükümet de güyu **vurdurma:-yoru**. “Bu hükümet de kuyu vurdurmuyor.”

(Der: Bayram Yanar, Kaynak Şahıs: Ahmet Çelik-1930, Yeniköy)

Ukdalar bunu **işley-i-yoru**. “Ustalar bunu çalışıyor.”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı, Kaynak Şahıs: Ömer ÜSTÜN-1955, Çağlayan)

Davar olmayınsıra gün **gèşme:-yor**. “Davar olmayınca gün geçmiyor.”

(Der: Mehmet Yastı, 2015, Kaynak Şahıs: Zekiye ER-1936, Dere).

Bozkır ağzında tespit edilen diğèr bir şimdiki zaman yapısı *-p batır-* şeklinde gösterdiğimiz; köken olarak *yat-* yardımcı fiiliyle kurulan ve “süreklilik” bildiren tasvirî fiil yapısıdır. Ali Akar, bu yapının *-p yat-* yapısından değıştüğünü; ana fiile eklenen *-p* zarf-fiil ekinin, yardımcı fiilin ilk sesi olan /y-/’yi, kendisi gibi çift dudak ünsüzü olan /b/ sesine benzettiğini ileri sürmüştür (2001:4) ki bizce de bu açıklama doğrudur: *gel-ip yat-ır> gel-ip bat-ır* gibi.

Bu yapı Bozkır ağzından başka Muğla, Nevşehir-Derinkuyu, Antalya-Gazipaşa ağızlarında da tespit edilmiştir (Ay 2009: 809; Küçükballı 2015:258).

Orda zabah èzanı didim ki “Abıla biz üç gişiyiz. Biz açlıktan **öl-üp batır-ız**. “Orada sabah èzanı vakti dedim ki: Abıla biz üçkişiyiz. Biz açlıktan ölüyoruz.”

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak Şahıs: Mustafa Taş-1902, Kayapınar)

Abıla şorda ik üç gişi var, **ölüp batır** aşlıKdan! “Abıla, şurada iki üç kişi var. Ölüyorlar açlıktan!”

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak Şahıs: Mustafa Taş-1902, Kayapınar)

III.4.2. Geniş Zaman Eki: -I(r)

Bozkır ağzında /-r/ ünsüzüyle biten fiillerde geniş zaman ekindeki /-r/ sesi düşmekte ve

ekin fonksiyonu bağlayıcı ünlüye geçmektedir. /r/ sesinin düşmesinde asıl etken, benzer iki hecenin ardı sıra gelmesi sonucu oluşan hece düşmesi (habloloji) olayıdır. Şayet dil heceyi tamamen düşürseydi, o zaman oluşacak şekil başka yapılarla karışacağı için sadece /r/ sesinin düşmesiyle ses olayı tamamlanmaktadır. -Ar geniş zaman ekinde bu ses olayı görülmemektedir.

Bozkır ağzında görülen bu ses olayını Kâşgarlı Mahmut *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'te "Oğuzların geniş zaman fiilinde rı'nın birini düşürürler; asli rı'yı bırakarak geniş zaman rı'sını atarlar. 'Ben giderim' anlamında *men barın*; 'ben kalkarım' anlamında *men turın* derler. Ancak kelimeye rı yok ise geniş zaman kipinde geniş zaman rı'sı konur. 'Ben gelirim' anlamında *men keliren* denir. Gelince *keldi* dedikleri zaman rı yoktur. 'Ben gülerim' anlamında *men küleren* denir. Gülünce *küldi* dedikleri zaman rı yoktur. Fiilden sonra gelen mim'i elif'e çevirirler. 'Ben giderim' anlamında *men baran* dedikleri gibi. 'Ben yayı kurarım' anlamında *men ya: kuran* dedikleri gibi. Türkler iki rı ile 'kurarım' anlamında *kurar men* derler. Bunlardan biri asli, ikincisi geniş zaman belirtisidir ve bunların arkasından *men* denir. Kural işte budur; Oğuzların yolu kural değildir; fakat hafifliktir. (Ercilasun ve Akkoyunlu 2014:250) " şeklinde açıklamıştır.

Çiğnimizde çöğür **getir-i(r)-dig** yağmağ uçu. "Omzumuzda çalı getirirdik, yakmak için."

(Der: Ufuk Deniz Aşçı, 2016, Kaynak Şahıs: Ayşe ÜSTÜN-1957, Çağlayan)

El ik üç ay **dur-u(r)-ydu**, ben kaçardım. "El iki üç ay dururdu, ben kaçardım."

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Hüseyin TEKİN-1933, Karacahisar)

Çoru çocuğu döverdim, **bağır-i(r)-ydim**. "Çoluğu çocuğu döverdim, bağırırdım."

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Hüseyin TEKİN-1933, Karacahisar)

Şöyle üsd üsde **bindir-i(r)-siñ** bunnarı. "Şöyle üst üste bindirirsin bunları."

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Ayşe ÜSTÜN-1957, Çağlayan)

Goñşu köyden **getir-i(r)-yiz** biz onnarı. "Komşu köyden getiririz biz onları."

(Der: Mehmet Yastı-2016, Kaynak Şahıs: Zekiye ER-1936, Dere)

III.4.3. Görülen Geçmiş Zaman Üçüncü Teklik Şahıs Çekimi: -dın

Bozkır ağzında görülen geçmiş zamanın üçüncü teklik şahıslarında, -DI ekinden sonra bir /-n/ sesi türemiştir. Konya'nın Çumra ve Beyşehir ağızlarında da tespit edilen bu yapının, ET'de görülen *zarf-fiil eki /n/* (kimine göre vasıta hâli eki) olduğu kanaatindeyiz. Türeyen /-n/ sesinin buradaki işlevi pekiştirmedir.

Babayıñ dedesiniñ **harmanıy-dın** şura. "Babanın dedesinin harmanıydı şurası."

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Zeynep KAYA-1944, Yeniköy)

Düğünner **olur-dun** eşgiden, tüllü tüllü oyun **yapallar-dın**. "Düğünler olurdu eskiden, türlü türlü oyun oynarlardı."

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Mehmet AY-1940, Yeniköy)

Ondan kè:ri alıllar **gédeller-din** gèlini. "Onlar sonra alıp giderlerdi gelini."

(Der: Mehmet Yastı, 2015, Kaynak Şahıs: Zekiye ER-1936, Dere).

III.4.4. Emir Ekleri

III.4.4.1. Teklik birinci şahıs emir ekleri: -AyIn, -AyInİñ

Tarihî Türk lehçelerinde -AyIn ekine âşınayız ama -AyInİñ şeklinde genişlemiş şekilde ilk kez rastlanmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, Anadolu ağızlarında da bu şekilde bir genişlemeye rastlanmamıştır. Ancak ilk örneğine Harezmi Türkçesinin önemli eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ'*'da rastlanan ve hâlâ bazı Anadolu ağızlarında 1. çokluk şahıs emir çekiminde

kullanılan *-AllmIn* ~ *-Allmİn* eki daha önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Muhtemeldir ki 1. teklik şahısta görülen bu genişleme *-Allmİn* ekinden analogi yoluyla oluşmuştur.⁴

Bozkır ağzında kullanılan hem *-AyIn* hem de *-AyInİn* eklerinin arasında belirgin bir anlam farkı yoktur. Sadece *-AyInİn* ekinde isteğin derecesi biraz daha pekiştirilmektedir. Bu durumda da Leyla Karahan'ın dikkati çektiği *-n* pekiştirme morfemi akla gelmektedir. Karahan ilgili yazısında *-AyIn* ve *-AllmIn* eklerinin sonunda bulunan *-n* sesinin pekiştirme morfemi olduğunu belirtir. Ancak 1. çokluk *-Allmİn* ekinde bulunan *-n* için; *-n*'nin *-doğrudan* bir etkilenme değilse- sonraki merhalede çokluk 2. şahıs emir eki ile karışması, yani bir bulaşma olayının ortaya çıkması şeklinde açıklanabileceğini söyler (Karahan 2012a).

Ben burayı **sök-eyin**, damı **bolard-ayın**, çıkaralım Hürü'yü, der. "Ben burayı sökeyim, tavanı genişleteyim, çıkaralım Hürü'yü, der."

(Der: İsmail Yılmaz-1990, Kaynak Şahıs: Ali Kaynak-1931, Sorkun)

Dur, **al-ayın gel-eyin** de saña **göşder-eyin**. "Dur, alayım geleyim de sana göstereyim."

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Ayşe ÜSTÜN-1957, Çağlayan)

Ayran **ğat-ayınıñ** mı, ğuzum? "Ayran doldurayım mı kuzum?"

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Zeynep KAYA-1944, Yeniköy)

Bardağları **yü-y-eyiniñ** mi? "Bardakları yıkayayım mı?"

(Der: Ufuk Deniz Aşçı-2016, Kaynak Şahıs: Ümmü Ev-1935, Dere)

III.4.4.2. Çokluk birinci şahıs emir ekleri: **-Allk**, **-Allğİn**, **-Alımıñ**

Orta Türkçe döneminde Kıpçak sahası eserlerinde ilk örneklerine rastladığımız *-Allk* eki Çağatay Türkçesinde de kullanılmış ve çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda hâlâ kullanılmaya devam edilmektedir. Ancak bu kullanım Oğuz grubu Türk lehçelerinde çok seyrek görülmektedir. Söz konusu ekin, Oğuz Türkçesinin ilk yazı dili olan Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait anonim bir satır altı Kur'an tercümesinde kullanılması- Harezmi Türkçesi etkisini akla getirirse de- dikkat çekicidir (Toker 2011a: 64-65). Çağdaş Oğuz Türkçesinde ise Türkmen Türkçesi ağızlarında (Bazin 1958), Anadolu ağızlarında (Karaman-Ermenek ve Antalya-merkez) tespit edilmiştir (Karahan 2011:15).

Bozkır ağzında, Türkçe açısından sıradışı yapılar arasına koyabileceğimiz *-Allk* ekinin genişlemiş hâli olan *-Allğİn* şekli de tespit edilmiştir. Ekin sonundaki *-İn*, yukarıda da bahsedildiği gibi pekiştirme morfemidir.

Bölge ağzında tespit edilen emir 1. çokluk ekinin bir başka varyantı *-Allmİn* Anadolu sahasında çok az kullanılan bir yapıdır. Nurettin Demir bu yapıyla ilgili yazısında, ekin sonundaki *-İn* morfeminin eke 1. çokluk şahıs anlamında bir kısıtlama getirdiğini, yani "biz" kavramını "ben ve siz" ile sınırlandırıldığını belirtmiştir (2000).

Ëyvah! Anañızdan da mı olduk. **İn-elik**, **ged-elik**, demiş adam. "Ëyvah! Annenizden de mi olduk. İnelim, gidelim, demiş adam."

(Der: Ayşe AKDAM-1992, Kaynak Şahıs: Hatice BİÇER, Çat)

Dizimizde a:cık **üyü-y-elik**, demiş. "Dizimizde azıcık uyuyalım, demiş."

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak: Ayşe KOÇAK-1928, Kayapınar)

Al gel, sırtlarımızı **değiş-elik**. "Al gel, elbiselerimiz değişelim."

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak: Ayşe KOÇAK-1928, Kayapınar)

Pazar yerinde bi tellal **çağırd-alık**. "Pazar yerinde bir tellal çağırtaalım."

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak: Mustafa Taş-1902, KAYAPINAR)

⁴ Antalya-Gazipaşa ağzında "Kolay gelsin!" sözünün samimi ortamlarda sıklıkla "göley gelsiniñ!" şeklinde kullanıldığı belirtilmiştir. (Kaynak Şahıs: Fatih Numan Küçükbalı)

Günde biz yorulma mıyız kızlar, der. Böğün **dinlen-eliğün**, der. “Her gün biz yorulmaz mıyız kızlar, der. Bugün dinlenelim, der.”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Ayşe GÜNKUD-1938, Dere Köyü)

Saña bi şey olmamış. Buna **gayil ol-alık**, demiş. “Sana bir şey olmamış. Buna razı olalım, demiş.”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Seniñ azığı **yi-y-elik**, benimkini soñra **yi-y-elik**, demiş. “Senin yiyeceklerini yiyelim, benimkini sonra yiyelim, demiş.”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Haydiñ geliñ çayı **iç-elimiñ**. “Haydi gelin, çay içelim.”

(Der: Fatih Numan Küçükballı, Kaynak: Mehmet Ali KUT, yaş 50, Çağlayan)

Çakiñ hep beraber **gêd-elimiñ**, dedim onnara. “Kalkın hep beraber gidelim, dedim onlara.”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı, Kaynak: Hüseyin TEKİN, yaş 83, Karacahisar)

III.4.5. Teklik 2. Şahıs İstek Eki: -sañAnA

Bu yapı, Harezmi Türkçesinde Kutb'un *Hüsrev ü Şîrin* adlı eserinde, Kıpçak Türkçesinde *Gülistan Tercümesi*'nde, *Müeyyiretü'l-Ulûm*'da ve bazı Anadolu ağızlarında tespit edilen bir istek yapısıdır. –sañ istek eki üzerine gelen –An ve –A'nın ayrı ayrı pekiştirici olduğu ve –sañAnA yapısının katmerli pekiştirme görevinde kullanıldığı kabul edilmektedir (Karahan 2012b).

Bak-sañana kiminiñ gözü kör oldu. “Bir baksana bazılarımın gözü kör oldu.”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Selime Sivri-1938, Dere Köyü)

Dedeñe **sor-sañana**, baña ne sorañ? “Dedene sorsan ya, bana niye soruyorsun.”

(Der: Bayram Yanar, Kaynak: Sıddıka Çiçek-65, Yeniköy)

III.4.6. Gereklilik Yapısı: -sa+şahıs eki+ gerek

Bu yapı, Eski Anadolu Türkçesi döneminde sıkça kullanılan bir gereklilik yapısıdır. Eski Anadolu Türkçesi'nde gereklilikten ziyade gelecek zamanı karşılamış, hatta Bergamalı Kadri *Müeyyiretü'l-Ulûm* adlı eserinde ilk kez bu yapının gelecek zaman işlevi üzerinde durmuştur (Gülsevin, 2007:103). Aynı yapı Osmanlı Türkçesi döneminde de gereklilikle birlikte gelecek zamanı karşılamıştır (Deny 1941:810). Standart dilde de kullanılan bu yapı, henüz gramer kitaplarımızda gereklilik kipi olarak ayrı bir başlıkta verilmemektedir.

Böyle oluşturulan gereklilik yapısı Bozkır ağızındaki örneklerde gelecekte olması muhtemel bir gereklilik anlamını karşılamaktadır.

Bağ kırk gan itdim, kırk taha **it-se-m gerek-tir**. “Bak, kırk (kişinin) kanını döktüm. Kırk (kişinin) kanını daha dökmeliyim/ dökeceğim.”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan Kasabası)

Başğa bir şey demiyor, derya **dutuş-sa gerek**, diyor. “Başka bir şey demiyor, deryalar tutuşmalı/ tutuşacak, diyor.”

(Der: Rifat Yiğit- 1997, Mehmet Keklik-1953, Karakahya Köyü).

III.5. “Kİ” BAĞLACINDAN ÖNCE GELEN, SONU ÜNLÜYLE BİTEN SÖZCÜKLERDE /-y/ TÜREMESİ:

Bozkır ağızında görülen bu ses olayını net bir şekilde açıklamak zordur. –sA şart ekinden sonra türeyen /y/ sesini, ekin ET'deki –sAr şeklinin sonundaki /-r/ sesinin düşmesi sonucu, bu

sesin değeri yarım ünlü olan /-y/ sesine geçmiştir, gibi bir açıklama ile izah etmek mümkün olabilirdi. Bu ses olayını -sAr > -sA geçişinin ara formu kabul edebilirdik. Lakin bu varsayımın gücünü kıran örnek -DI görülen geçmiş zaman ekinden sonra türeyen /-y/ sesidir. Hâl böyle olunca, bu türemenin nedenini “ki” edatına bağlamak daha mantıklı bir açıklama olmaktadır. *ki* bağlacının vurguyu üzerine toplaması sonucu, “ki” bağlacından önce gelen -sA ve -DI eklerinden önce /y/ sesi türemekte ve vurgu bu eklerle *ki* arasında paylaşılmaktadır.

Varsa-y kı duymadığı sesler neşeler... “Varsa *ki* duymadığı sesler, neşeler...”

(Zekiye ÜSTÜN, 60, Çağlayan)

Bıçak elinden düşüyor. Gendi bıçaklamaz gayrı. At gediıyor. **Gelse-y ki** garı da ölüyor. Düşünür, taşınır, gedeyin, ben Senem’i alayın, der. “Bıçak elinden düşüyor. Kendi bıçaklamaz artık. At gidiyor. Gelse *ki* kadın da ölüyor. Düşünür, taşınır ve gideyim, Senem’i alayım, der.”

(Der: İsmail Yılmaz-1990, Kaynak: Ali KAYNAK- Aşağı Sorkun Köyü)

Çiğini **açiverse-y ki** gocam sensin, der. “Omuzunu açverir ve kocam sensin, der.”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan Kasabası)

Anaları bunları içeri aldığı zaman, nahl **bağsa-y k**ı gelirken iki asker göltüğünde yatarmış.

“Anaları bunları içeri aldığı zaman, nasıl baktıysa *ki* gelirken iki asker koltuğunda yatarmış.”

(Der: Ayşe AKDAM-1992- Kaynak: Hatice BİÇER-ÇAT)

Fakirin horazı, tavuğu **olmazdıy k**ı. “Fakirin horozu, tavuğu olmazdı *ki*.”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı, Kaynak: Hüseyin TEKİN, yaş 83, Karacahisar).

III.6. Zarf-Fiil Ekleri

III.6.1. -dXksIrA, -dXksIr

-dXk sıfat-fiil ekinden sonra gelen “sıra” edatının ekleşmesi sonucu oluşmuş bir zarf-fiil ekidir. Bozkır ağzında çok yaygın kullanılan bu yapı standart Türkçedeki -DxkÇA zarf-fiil ekinin karşılığıdır.

Yıllarca **dur-duksıra** annesi, bobası deli olmuş artık bu oğlana. “Yıllarca durdukça annesi, babası deli olmuş artık bu oğlana.”

(Der: Şakir Yılmaz-1989, Kaynak Şahıs: Durdu ÖNER-1929, Bozkır)

Bunnar duruğa duruğa eşşek çiş **yap-dıksır** altınlar düşüyoruyumuş. “Bunlar dururken dururken eşek çiş yaptığça altınlar düşüyoruyumuş.”

(Der: Hatice Erkan-1992, Kaynak: Ümmü ILGIN-1992, Yolören)

III.6.2. -XnsIrA, XnsIr

Standart Türkiye Türkçesindeki -InçA zarf-fiil ekinin görevini üstlenen, zaman bildiren bir zarf-fiil yapısıdır. Nuri Yüce, bu zarf-fiil ekinin diğer ağızlarda görülen -XnsIrAk varyantının <-in+sıra+ok eklerinden müteşekkil olduğunu belirtmektedir (1972:196). Leyla Karahan ise “sıra” edatının ekleşmesi de bu yapıda göz ardı edilmemelidir (2011b: 369), demektedir. Bize göre bu zarf-fiil eki, ET’deki -In zarf-fiil eki ve “sıra” edatının ekleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Annesinin ısrarına **dayanamay-ınsıra** evlenmiş. “Annesinin ısrarına dayanamayınca evlenmiş.”

(Der: Şakir Yılmaz-1989, Kaynak Şahıs: Durdu ÖNER-1929, Bozkır)

Padişah ava çıktığında oğlanı **görmey-insire** üzülmüş. “Padişah ava çıktığında oğlanı göremeyince üzülmüş.”

(Der: Şakir Yılmaz-1989, Kaynak Şahıs: Durdu ÖNER-1929, Bozkır)

Neyse duTmuş avradı **getir-insir** bi gız çocuğu olmuş. “Neyse tutmuş avradı getirince bir kız çocuğu olmuş.”

(Der: Salih Yorulmaz-1994, Kaynak Şahıs: Mustafa Taş-1902, KAYAPINAR)

Şindi arabalar **ol-unsır** yügleyib gëdiyollar gayıtları. “Şimdi arabalar olunca yükleyip gidiyorlar eşyaları.”

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Nursel Ay-1956, Yeniköy).

III.6.3. –IncAğ

EAT döneminde çok az kullanılan bu ek –*IncA* ile aynı görevdedir (Gülsevin, 2007:127). Ekin sonundaki –ğ'nun, ok/ök pekiştirme edatının kalıntısı olduğu düşünülebilir.

Şindi **hasdalan-ıncağ** şalvarı da boşlayıverdığ. “Şimdi hastalanınca şalvarı da boşlayıverdik.”

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Ayşe Durmaz-65, Yeniköy)

Çocuğ **olma-y-ıncağ** okul gıapandı gızum. “Çocuk olmayınca okul kapandı kuzum.”

(Der: Bayram Yanar, Kaynak: Ayşe Durmaz-65, Yeniköy).

III.6.4. -ende

Özellikle Güney Azerbaycan Türkçesinde çok kullanılan bir zarf-fiil ekidir. –*An* sıfat-fiil eki ve –*DA* bulunma hâli ekinden oluşmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde “-dığında, -dığı zaman” anlamlarını karşılar.

Çocuk çaya **düş-ende** değmeniñ holuşluğuna dıkanmış, değmenci dutmuş. “Çocuk çaya düştüğünde kanaldan değirmene su dökülen yerdeki ızgaraya tıkanmış, değirmenci (onu) tutmuş.”

(Der: Ayşe AKDAM-1992, Kaynak Şahıs: Hatice BİÇER, Çağlayan)

III.6.5. -ken Zarf-fiil Eki ve Varyantları (-ka, -ke, -kana)

Bozkır ağzında rastladığımız bir başka yapı da *i-* fiiline gelen –*ken* zarf-fiil ekidir. Örneklerde genellikle ekin sonundaki /-n/ sesi düşmüş gibi görünür. Öte yandan zarf-fiil eklerinin tarihî süreçte sürekli genişlediği göz önüne alınırsa, Bozkır ağzında tespit edilen –*ka/-ke* zarf-fiil ekinin –*ke-n* oluşumundan önceki bir safhayı bize sunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim konuyla ilgili bir makale kaleme alan Leyla Karahan da –*n* morfeminin –*ke* zarf-fiil yapısına sonradan eklendiği görüşündedir (2011b: 354).

Biz ikimiz gardaşız diyi **ağlaşır-ka** anaları içerden diñlemiş. “Biz ikimiz kardeşiz diye ağlaşırken anneleri içeriden (onları) dinlermiş.”

(Der: Ayşe AKDAM-1992- Kaynak: Hatice BİÇER-ÇAT)

Anaları bunları içeri aldığı zaman, nahıl baksay kı **gelir-ke** iki asker goltuğunda yatırımış. “Anneleri bunları içeri aldığı zaman, nasıl baksay ki gelirken iki asker kucağında yatarmış.”

(Der: Ayşe AKDAM-1992- Kaynak: Hatice BİÇER-ÇAT)

Tam **toplar-kana** iki çizi, üç çizi topladık. “Tam toplarken iki sıra üç sıra topladık.”

(Der: Bayram Yanar-2015, Kaynak Şahıs: Nursel-Ay-50, Yeniköy).

III.6.6. -A, -I, -U

Standart Türkiye Türkçesinde, tek ünlüden oluşan zarf-fiil eklerinin asli zarf-fiil göreviyle müstakil kullanımı yoktur. Ya tekrarlı olarak (koşa koşa, gide gide vb.) ya tasvirî fiillerin oluşumunda (geliver-, gidedur- vb.) ya da kalıplaşmış edatlarda (göre, diye vb.) kullanılmaktadır. Bozkır ağzında ise tek ünlülü zarf-fiil eklerinin “- maya ve -mak için” anlamı taşıyan asli zarf-fiil kullanımları içeren örnekler tespit edilmiştir. Bu yapının “-maya” ve “-mak için” işlevinde Eski Türkçeden itibaren tarihî dönemlerin hepsinde, çok sık olmasa bile, kullanıldığı bilinmektedir (Argunşah 1999). Ekin, Mersin ve Antalya-Gazipaşa ağızlarında da

aynı anlamda ve işlevde kullanılmaktadır (Tor 2010; Küçükballı 2015:257).

TePsiyi **goy-a** girdiğimde kapı kapandı, dër. “Tepsiyi koymak için girdiğimde kapı kapandı, dër.”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Selime Sivri-1938, Dere Köyü)

Un **ügüd-ü** gelecemiş göcası. “Un öğüttürmeye gelecekmış kocası.”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Selime Sivri-1938, Dere Köyü)

Ataşa bir su **ilid-e** gëdmiş. “Ateşe bir su ısıtmak için gitmiş.”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Sığır **güd-e** gëderdig, davar **güd-e** gëderdig. “Sığır gütmeye giderdik, davar gütmeye dierdik.”

(Der: Ufuk Deniz Aşçı, Kaynak: Hüseyin Tekin-83, Karacahisar).

III.7. Edatlar

III.7.1. kèri~kè:ri~gè:ri~kèrik~kiri~kirik

Bu edat, “sonra” anlamını karşılayan bir çekim edatıdır. +DAn ayrılma hâli ekiyle kullanılır. Özellikle zaman zarfları (şimdi, yarın, akşam vb.), zamirler ve -DXk ekli sıfat-fiillerle beraber bir yapı oluşturur. Bozkır ağzındaki örneklerde sıfat-fiillerden sonra hâl ekinin genelde düştüğü görülür.

Eski Türkçe döneminde çoğunlukla yer zarfı olarak kullanılan bu edatın yapısını Talat Tekin <ke: “arka, geri” + rü “yön gösterme eki” şeklinde açıklamıştır (2003:140). EAT döneminde *gerü*, *girü* olarak ötümlüleşmiş ve ayrılma hâliyle edat fonksiyonunda olduğu zaman “sonra” manasını da karşılayarak anlam genişlemesine uğramıştır (Hacıeminoğlu 1974: 40; Hünerli 2012: 599). Bu edat hem ötümsüz hem de uzun ünlülü olma açısından arkaik özelliklere sahiptir. Bazı Anadolu ağızlarında da *kelli*, *kerli* şeklinde varyantları vardır (Toker 2011b: 1241)

Üş gün **a:laşdıKdan kiri**, durullar. “Üç gün ağlaştıktan sonra ağlamayı keserler.”

(Der: Raziye Öztürk-1994, Kaynak: Selime Sivri-1938, Dere Köyü)

Üş gün beş gün **güddük kè:ri** bırakmış. “Üç beş gün (keçiyi) güttükten sonra gütmeye işini bırakmış.”

(Der: Ayşe Kızılcatam-1995, Kaynak: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan Kasabası)

Aradan bir zaman **gëşdik kèri** cebeyi almış. “Aradan bir zaman geçtikten sonra bileziği almış.”

(Der: Ayşe Kızılcatam-1995, Kaynak: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan Kasabası)

Ondan kèrik bi yoldaş bul yat demiş. “Ondan sonra bir yoldaş bul, yat demiş.”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Ondan kirik onu indirivirmişler. “Ondan sonra onu indirivermişler.”

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Ondan **gè:ri** işde düğün olurdu. “Daha sonra düğün olurdu.”

(Der: Bayram Yanar, Kaynak: Mehmet AY-80, Yeniköy).

III.7.2. añarı

Bu edat, ayrılma hâli ekiyle “öte, ileri, yöne, doğru” anlamlarını karşılar. Anlam ve kullanım itibarıyla diğer Anadolu ağızlarında ve tarihî / çağdaş Türk lehçelerinde (Orta Türkçeden itibaren bugünkü Kıpçak ve Sibirya lehçelerinde) görülen *a:rı~arı* edatının (Hacıeminoğlu 1974:6) bir varyantı gibidir. Ancak *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde *añaru~añarı* “Öte; ileriye doğru, o bir taraf” örneklerinin bulunması nedeniyle -en azından Anadolu ağızları için- *a:rı* ve *añarı* edatlarının varyant olmadığı, belki de aynı kökten geldiği düşünülebilir.

Siziñ eviñ yandan **añarı** gëddim. “Sizin evin yanından öteye doğru gittim.”

(Der: Ayşe Kızılcıtam-1995, Kaynak: Ayşe ORAK-1930, Çağlayan Kasabası)
 İşde şo dağlardan **añarı** gèderdig. "İşte şu dağlardan öteye doğru giderdik."
 (Der: Ufuk Deniz Aşçı, Kaynak: Müslüme EV-70, Dere).

III.7.3. uçun~uçu

Standart Türkçedeki *için* sebep bildirme edatının yöredeki varyantlarıdır. Tarihî metinlerden hareketle *uçun* şeklinin daha arkaik olduğu kabul edilir. Bilindiği üzere *için* edati standart dilde zamirlerden sonra ilgi hâli ekiyle; isimler ve fiilimsilerden sonra ise yalın hâlde kullanılır. Yöre ağzında *uçun~uçu* (özellikle *uçu*) edati isimlerden sonra da ilgi hâli ekiyle kullanıldığından, Standart Türkiye Türkçesinden farklılık arz eder.

Bozkır ağzında tespit edilen örnekler Zeynep Korkmaz'ın edatın kökeni hakkındaki görüşünü desteklemektedir. Korkmaz, ilgili yazıda *uç* "uç, nihayet"+n "vasıta hâli eki", **uç+ı-n* (**uç+ı-* "bir hedefe erişmek" n "zarf-fiil eki) gibi etimoloji denemelerini reddeder ve yapının *uç* "sebep"+ı "iyelik eki"+n "vasıta hâli eki" şeklinde açıklanabileceğini söyler (2005).

Bir beğniñ oğlu olasıñız da bir ediğniñ **uçu** döğüşesiñüz, dimiş. "Bir beyin oğlu olasıñız da bir çizme için döğüşesiniz, demiş."

(Der: Haydar Doğanay-1996, Kaynak: Ayşe Çoban, 1922, Kayapınar)

Onuñ **uçun** saña sordum ben onu. "Onun için sana sordum ben onu."

(Der: Bayram Yanar, Kaynak: Zeynep KAYA-76, Yeniköy)

Ağşama ğadar bir liTre şeyiñ **uçu** ğuyruğda beklerdig. "Akşama kadar bir litre şey için kuyruktaki beklerdik."

(Der: Bayram Yanar, Kaynak: Ahmet Çelik-85, Yeniköy).

IV. SONUÇ

Konya'nın Bozkır ilçesi ağızı üzerine yaptığımız çalışmalar neticesinde:

1. Bozkır bölgesi ağız araştırmaları için hâlâ çok bakirdir ve vakit kaybetmeden bölge ile ilgili geniş bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.
2. Bölgede tespit edilen eskicil yapılardan hareketle, Bozkır ağzının kimi yapılarda Orta Türkçe dönemine ait özellikleri, kimilerinde ise Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini koruduğu görülmektedir. Bu hâliyle Bozkır ağızı, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde özel bir yere sahiptir.
3. Bazı derlemelerde Türkiye Türkçesi ağızlarında hiç rastlanmayan gramer yapılarına rastlanılmıştır. Bu yapılarda da eskicil şekiller dikkat çekmektedir.
4. Her ne kadar bu çalışmada kelime hazinesine girilmemiş ise de, derlemelerde geçen sözcüklerin eskicil ve standart dilden farklı ve zengin özellikleri ilgi çekicidir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2001), "Muğla ve Yöresi Ağzlarında Şimdiki Zaman Biçimleri", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar:1-10.
- ARGUNŞAH, Mustafa (1999), "Ünlü Gerundiumunun "-mAğA" Yerine Kullanılışı", 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara, TDK Yayınları: 117-125.
- ATA, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiyâ I-II. Cilt*, Ankara: TDK Yayınları.
- AY, Özgür (2009), *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAZIN, Louis (1959), "Le Turkmène". *PhTF, V.1* (Çev. Efrasiyap GEMALMAZ), Wiesbaden: 308-317.
- DEMİR, Nurettin (2000), "Anadolu Ağzlarında Birinci Çoğul Kişi İstek Eklerinin İkilik Bildiren Bir Değişkesi", *Türkçenin Ağzları Çalıştayı Bildirileri*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: 65-71.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1983), *Kars İli Ağzları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon Vol II*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- GABAİN, A. von (2000) *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet AKALIN), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), *Uşak İli Ağzları*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1974), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- HÜNERLİ, Bülent (2012), "Türkiye Türkçesi Ağzlarında 'Keri (Geri)' Sözcüğünün Eskicil Bir Kullanımı", *Turkish Studies, Volume 7/2 Spring*: 597-604.
- KARAHAN, Leyla (2011a), *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2011b), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (2012a), "Türkçede Bazı Ek ve Edatlarda "-n" Morfemi ile Ortaya Çıkan Varyantlaşma", *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 219-236.
- KARAHAN, Leyla (2012b), "Ağız Verilerinin Etimoloji Çalışmalarına Katkısı: 'söylesâne' Örneği", *Dil Araştırmaları 10*: 9-15.
- Kâşgarlı Mahmud (2014), *Dîvânü Lugâti't-Türk-Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (Haz. Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1965), "Eski Anadolu Türkçesindeki ~van / ~ven, -vuz / -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağzlarındaki Kalıntıları", *TDAY-Belleten 1964*: 43-65.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), *Neveşehir ve Yöresi Ağzları*, Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2005), "uçun~üçün~için Edatlarının Yapısı Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar C I*, TDK Yayınları: 94-97.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- KÜÇÜKBALLI, Fatih Numan (2015), "Gazipaşa (Antalya) Ağzında Kullanılan Morfolojik Yapılar Üzerine Notlar", *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 40. Yıla Armağan*, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları: 249-266.
- SEREBRENNİKOV, B.A., N.Z. GADJİEVA (2011) *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri* (Çevirenler: Tefik HACIYEV, Mustafa ÖNER), Ankara: TDK Yayınları.
- TOKER, Mustafa (2011a), *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi (İnceleme, Metin, Tıpkıbasım Örnekleri)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- TOKER, Mustafa (2011b), "Derleme Sözlüğü'ne Tarsus Yöresinden Katkılar", *Turkish Studies, Volume 6/3 Summer*: 1229-1249.
- TOR, Gülseren (2010), "Mersin Ağzlarında {-A} Ulaş Eki", *Türk Dilleri Araştırmaları, C. 20*: 225-249.